

Yakındoğu Tarihi Yazımında Eşsiz Bir Kaynak: Albertus Aquensis'in *Historia*'sı

A Unique Resource for the Historiography of the Near East: The *Historia* of Albert of Aachen

Ebru ALTAN¹

ÖZ

Birinci Haçlı Seferi döneminin çağdaşı olarak bu süreç hakkında en mufassal tasviri kaleme almış olan Latin tarih yazarı Albertus Aquensis'in *Historia*'sı, Doğu'da Latin devletlerinin tesis edilmesi, özellikle Kudüs'ün ilk Haçlı hükümdarı Godefroi de Bouillon (1099-1100) ve halefi Kudüs Kralı I. Baudouin dönemi (1100-1118), Anadolu ve Yakındoğu'da 1096-1120 yılları arasındaki İslâm-Haçlı mücadelesi hakkında eşsiz bir eser olup başka hiçbir kaynakta bulunmayan pek çok benzersiz ve önemli malûmat içermektedir. Bu makede, söz konusu eser kaynak değeri açısından ele alınmaktadır.

Anahtar kelimeler: Yakındoğu, Albertus, Kudüs, Türkler, Haçlılar

ABSTRACT

As a contemporary author of the period of the First Crusade, the Latin historian Albert of Aachen wrote the *Historia*, the most detailed description of the establishment of Latin states in the East, in particular about the first Crusader to rule Jerusalem, Godefroi de Bouillon (1099-1100). The *Historia* is also a unique work about the period of Godefroi's successor, the King Baldwin I of Jerusalem (1100-1118) and contains many unique and important details not found in any other source. This article will evaluate the *Historia Hierosolymitanae expeditionis* in terms of its source value.

Keywords: Near East, Albert of Aachen, Jerusalem, Turks, Crusaders

¹İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Ortaçağ Tarihi Anabilim Dalı, İstanbul, Türkiye

ORCID: E.A. 0000-0003-4246-7672

Sorumlu yazar/Corresponding author:

Ebru ALTAN (Prof. Dr.),
İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Ortaçağ Tarihi Anabilim Dalı, İstanbul, Türkiye
E-posta: ealtan@istanbul.edu.tr

Başvuru/Submitted: 19.08.2022

Revizyon Talebi/Revision Requested:
15.09.2022

Son Revizyon/Last Revision Received:
26.09.2022

Kabul/Accepted: 27.09.2022

Atıf/Citation: Altan, Ebru. "Yakındoğu Tarihi Yazımında Eşsiz Bir Kaynak: Albertus Aquensis'in *Historia*'sı". *Şarkiyat Mecmuası - Journal of Oriental Studies* 41 (2022), 85-97.
<https://doi.org/10.26650/jos.1164431>

EXTENDED ABSTRACT

When the works written by eyewitnesses of the First Crusade at the end of the 11th century are found insufficient for illuminating certain events, the records of contemporary authors from that time come to the fore. In this context, the *Historia Hierosolymitanae expeditionis* takes first place, written by Albericus Aquensis (i.e., Albert of Aachen in English) as a contemporary author of the time. His *Historia* is a most detailed and colorful depiction of the expedition and a unique work about the Islamic-Crusader struggle between 1096-1120 in Anatolia and the Near East. This article will evaluate the *Historia* by examining it in terms of its value as a resource.

Although not much information is known about the author's life, he is understood from the records in his work to have originated from Aachen (Aix la Chapelle) in the Rhineland. The author is also understood to have probably been born before 1080 at the latest and to have served as a canon (priest) at the Church of Saint Mary in Aachen and, thanks to his monastic education, gained the skills to write his work in Latin. Although Albert was a clergyman, he used a secular language.

Albert never came to the East in person, but managed to create his work to serve as a lesson for the next generations based on the testimonies from eyewitnesses who had participated in the expedition as well as what he heard from others. In the 19th century, some historians became selective in their own way and considered some of the information they found reasonable to be based on a lost source, while other parts were simply fables. However, all these claims had yet to pass beyond being theories until now. Albert used the oral statements from the Crusaders who'd returned from the expedition as a source and did not benefit from any known written works that have survived to the present day.

However, debates have occurred since the middle of the 19th century about how historically reliable Albert's work is. Although the work had been seen as an indispensable source despite its internal inconsistencies, especially in terms of geographical knowledge and chronology, historians still approached the information in the *Historia* with caution. The author's contradictory repetition of events from time to time, or his early chronological description of an event that actually had taken place at a later date, as well as his mistakes regarding topography led to criticisms and doubts. However, the information he conveyed was determined to be largely consistent with the Eastern Christian and Islamic sources and to in general correctly reflect the course of events. Without Albert's records, a serious lack of data would be found when evaluating the process of how the Latins had settled in Northern Syria and the Middle East. No other source exists that gives a more detailed or more informative view about how the County of Edessa was established in 1098. Albert's work is also invaluable with its detailed statements in terms of dealing with the First Crusades of 1101, which is extremely important for Turkish Anatolian history.

The *Historia*, of which 13 manuscripts and 12 books have survived, concerns the years 1095-1120. The author narrated the First Crusade from the perspective of Lorraine and dealt with

events mostly from the perspective of Godefroi de Bouillon and the County of Edessa, mainly focusing on the history of the Kingdom of Jerusalem. The only contemporary Latin source with which these records in the *Historia* containing important details about the early period of Latin states in the East can be compared is the work by Fulcher of Chartres and his *Gesta Francorum Iherusalem Peregrinantium* [A History of the Expedition to Jerusalem], in which he narrates the developments that had taken place up to 1127. Albert importantly emphasized that he had obtained information from reliable sources while copying his work, as this shows that he had confirmed the information and had not depended upon a single source. Albert not only narrated the historical process and military events, but also included various details that seemed interesting to him in his work and tried to explain the experiences and observations experienced during this time through as many aspects as had been conveyed to him.

As a result, Albert's *Historia* offers the broadest description of the First Crusade and fills in the gaps regarding other cases where eyewitness authors had left some events obscured. Although one cannot expect absolute impartiality from Albert, many of the statements the author mentioned have also been confirmed by Eastern sources. However, the work should be studied carefully, as sometimes it provides inaccurate information in terms of geographical information and chronology. The author sometimes repeated events and other times ignored the chronological order or included some legendary tales. Regardless, the *Historia* is a unique work about the First Crusade and the establishment of Latin states in the East, especially with regard to the period of the First Crusader ruler of Jerusalem, Godefroi de Bouillon (1099-1100), and his successor, King Baldwin I of Jerusalem (1100-1118). *Historia* contains many unique and important details not found in any other source.

Giriş

XI. yüzyıl sonlarındaki Birinci Haçlı Seferi'nin görgü tanıkları tarafından kaleme alınmış eserler, bazı olayların aydınlatılmasında yetersiz kalınca çağdaş müelliflerin kayıtları ön plana çıkmaktadır. Bu bağlamda dönemin çağdaşı olarak söz konusu sefer hakkında en mufassal ve renkli tasviri kaleme almış olan Albertus Aquensis'in [Fransızca: Albert d'Aix; Almanca: Albert von Aachen; İngilizce: Albert of Aachen] *Historia Ierosolimitana'sı*¹ ilk sırada yer almaktadır. XVI. yüzyılda (Helmstedt 1584) ilk neşri yapılan eser, XIX. yüzyılda ilgi görmeye başlasa da birçok yönden problemli görüldüğünden genellikle göz ardı edilmiştir. *RHC occ.*, IV'de 1879 yılında neşredilen Latince metnin İngilizce tercümesiyle birlikte Susan B. Edgington tarafından yayımlanmasını müteakiben *Historia*, tarihçiler tarafından daha yaygın bir şekilde kullanılmaya başlanmıştır. Eser, Birinci Haçlı Seferi süreciyle birlikte Yakındoğu'da Latin hâkimiyetinin kuruluşu ve bunu takiben 1120 yılına kadar yaşanan gelişmeler hakkında benzersiz ve kapsamlı malûmat ihtiva etmesi açısından dikkat çekicidir. Bu makalede Albertus'un *Historia'sı*, kaynak değeri açısından tetkik edilerek değerlendirilecektir.

1. Müellif ve Eseri Hakkında

Albertus, ilk Haçlı Seferi dönemini bu seferde yer almış olan görgü tanıklarının [*Gesta Francorum*'un anonim yazarı, Fucherus Carnotensis, Raimundus Aquilers] kayıtlarını kat kat aşan şekilde en detaylı nakleden tek çağdaş müelliftir. Hayatı hakkında hiçbir malûmat mevcut olmasa da eserindeki kayıtlarından anlaşıldığına göre Rhineland'daki Aachen (Aix la Chapelle) menşeliydi. Nitekim çalışmasında bu bölge ve burada yaşayan halk hakkında geniş bilgi sunmuş, anlatımında Lorrainliler ve Almanları ön planda tutarken Provençalılara ve Normanlara karşı daha mesafeli bir tutum sergilemiştir. *Historia*'nın ilk yazmalarında müellifin adı mevcut olmadığı gibi XIII. yüzyılın başlarına kadar herhangi bir yazmada ismine (Adalbert, Albert) rastlanmamıştır. Muhtemelen en geç 1080 yılından önce doğmuş olan müellifin Aachen'daki St. Mary Kilisesi'nde *canon* (papaz) olarak görev yaptığı, aldığı manastır eğitimi sayesinde eserini Latince yazacak bir donanıma sahip olduğu anlaşılmaktadır. Albertus, bir din adamı olmasına rağmen seküler bir dil kullanmış ve İncil'den çok az sayıda alıntı yapmıştır. Onun ana dilinin Fransızca mı yoksa Almanca mı olduğu tam olarak bilinmese de seferden ülkelerine geri dönebilen Kuzey Fransa, Flanders ve Rhineland'daki çeşitli bölgesel lehçelere sahip Haçlılardan sözlü bilgiler toplayabilecek imkânı olduğu açıktır.²

Birinci kitabın girişinde yer alan kendi ifadesine göre müellif, Haçlı Seferine katılmayı, Kudüs'te ibadet etmeyi çok istediği hâlde çeşitli engeller yüzünden bu arzusunu gerçekleştirememiş ve Doğu'ya bizzat hiçbir zaman gelmemiştir. Bununla beraber, sefere

1 Albertus Aquensis, *Recueil des Historiens des Croisades, historiens occidentaux*, (Paris 1879), IV:265-713; nşr. ve trc. Susan B. Edgington, Albert of Aachen, *Historia Ierosolimitana, History of the Journey to Jerusalem*, (Oxford: 2007).

2 Albertus, *Recueil des Historiens...*, trc. Edgington, xxiii vd.; Işın Demirkent, *Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi (1098-1118)*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1990), XXIX.

katılmış olan görgü tanıklarının ifadelerine, duyduklarına dayanarak sonraki kuşaklara ibret teşkil etmesi için eserini vücuda getirmiş ve “...*Bu çalışmam sayesinde vücudumla olmasa bile ruhum ve bütün kalbimle seferin yoldaşı olabildim*” diye yazmıştır. Albertus'un, hiçbir yazılı kaynak belirtmediği hâlde XIX. yüzyılda, onun daha sonra kaybolmuş olan bir yazılı kaynağı (Kugler'e göre özellikle Lorraine bölgesine ait kayıp bir kroniği) kullandığı iddia edilmiştir. Bu sebeple tarihçiler makul buldukları bilgilerin bu kayıp kaynağa dayandığını, diğer kısımların ise efsane olduğunu düşünerek kendilerine göre seçici davranmışlardır. XX. yüzyılın ikinci yarısında ise eserini 1170-1184 yılları arasında te'lif etmiş olan Willermus Tyrensis³ (1130- 1186) ile Albertus'un kayıp olan aynı kaynağı kullandıkları için 1095-1100 yıllarına dair anlatılarının benzer olduğu da ileri sürülmüştür. Ancak bütün bu iddialar, bugüne kadar teoriden öteye geçememiştir. Seferden geri dönebilen Haçlıların sözlü ifadelerini kaynak olarak kullanan Albertus, günümüze ulaşan herhangi bir yazılı eserden istifade etmemiştir. Batı'da kendisiyle aynı dönemde eserlerini kaleme alan müellifler, [Robertus Monachus, Baldericus Dolensis, Guibertus Novigenti], esas olarak Anonim *Gesta Francorum*'u temel almışlardır. Albertus'un bunlardan bağımsız olarak kutsal topraklardan geri dönen hacıların, tüccarların ve ozanların sözlü beyanları dışında bazı şiirsel kaynaklardan (*Chansons*) da faydalandığı düşünülür. Nitekim XII. yüzyıl başlarında Avrupa'da Birinci Haçlı Seferi'ne dair destansı şiirler ağızdan ağıza dolaşmaktaydı.⁴

Öte yandan XIX. yüzyılın ortalarından beri Albertus'un eserinin tarihsel açıdan ne kadar güvenilir olduğuna dair tartışmalar da mevcuttur. Alman âlim Heinrich von Sybel'in⁵ 1841 yılında te'lif ettiği Birinci Haçlı Seferi'ne dair eserinde, tarihsel değerini reddeden ağır tenkidinden sonra *Historia* bir müddet itibarını kaybetti. Zira Sybel, Albertus'un aslında Haçlı Seferi sırasında yaşanan gerçekleri değil, bu olayların Avrupa'daki tasavvurlarını anlattığını ifade etmek suretiyle eserin güvenilirliği hakkında ciddi şüpheler uyandırmıştı. Yapılan değerlendirmelere mantıksal bir şekilde itiraz eden Bernard Kugler'in⁶ ikna edici çalışması ile Albertus'un eseri hakkındaki şüpheler büyük ölçüde azalmış olmasına rağmen esere itibarının iade edilmesi çok uzun yıllar almıştır. Kendi içinde bilhassa coğrafi bilgi ve kronoloji hususundaki tutarsızlıklara rağmen eser vazgeçilmez bir kaynak olarak görülse de tarihçiler yine de *Historia*'daki bilgilere ihtiyatla yaklaşmışlardır.

3 Doğulu Latin tarihçi Willermus Tyrensis, 1095-1185 dönemini konu alan *Historia Rerum in Partibus Transmarinis Gestarum* adlı eserini te'lif ederken Birinci Haçlı Seferi ile ilgili anlatımında büyük ölçüde Albertus'un eserini kaynak olarak kullanmış, onun nakillerini mümkün olduğunca diğer verilerle de karşılaştırmıştır. Müellifin hayatı ve eseri hakkında geniş bilgi için bkz. P. W. Edbury ve J. G. Rowe, *William of Tyre, Historian of Latin East*, (Cambridge: Cambridge University Press, 1988); Ebru Altan, “Latin Doğulu Tarih Yazarı Willermus Tyrensis'in (1130-1185) Historiası ve Zeyilleri”, *İstanbul Üniversitesi Şarkiyat Mecmuası*, 27 (2015/2), 85-94.

4 Claude Cahen, *La Syrie du Nord*, (Paris: 1940), 12 vdd.; Susan B. Edgington, “Albert of Aachen Reappraised”, *From Clermont to Jerusalem* içinde, ed. A. Murray, (Turnhout: Brepols, 1998), 57 vd.; Claude Cahen, “Albert of Aachen and the Chansons de Geste”, *The Crusades and Their Sources: Essays Presented to Bernard Hamilton* içinde, ed. John France ve William G. Zajac, (Aldershot: 1998), 23-37.

5 Heinrich von Sybel, *Geschichte des Ersten Kreuzzugs*, (Düsseldorf: 1841); trc. Lady Duff Gordon, *The History and Literature of the Crusades*, (London: 1881), 206 vdd.

6 Bernard Kugler, *Albert von Aachen*, (Stuttgart: 1885).

Müellifin zaman zaman olayları çelişkili bir şekilde tekrarlaması ya da daha sonraki tarihlerde vuku bulan bir hadiseyi kronolojik olarak erken anlatması ve topografi hususundaki hataları eleştirilere ve bazı şüphelere yol açmıştır. Ama naklettiği bilgilerin genelde Doğu Hıristiyan ve İslâm kaynaklarıyla büyük ölçüde tutarlı olduğu, olayların gidişatını genel olarak doğru yansıttığı tespit edilmiştir. Sayısal veriler ile kişi ve yer adları hakkında sunduğu malûmat doğru veyahut yanlış sözlü kaynakların kendisine aktardığı rivayetlerdir. Esasında ilk Haçlı Seferi dönemini Albertus kadar tafsilatlı anlatan başka bir çağdaş kaynak mevcut olmadığından XIX. ve XX. yüzyıllarda Batılı tarihçiler en ağır şekilde eleştirirken bile bu vekayinâmeyi ana kaynak olarak kullanmaktan vazgeçememişlerdir. Nitekim Albertus'un kayıtları olmasaydı Latinlerin Kuzey Suriye ve Ortadoğu'ya yerleşme sürecini değerlendiren ciddi bir veri eksikliği söz konusu olurdu. Bilhassa 1098 yılında tesis edilen Urfa Haçlı Kontluğu'nun kuruluş süreci hakkında ondan daha detaylı ve uzun malûmat veren bir başka kaynak yoktur.⁷

Ayrıca Anadolu Türk tarihi açısından son derece önemli olan "1101 Yılı Haçlı Seferleri" söz konusu olduğunda da Albertus'un eseri tafsilatlı anlatımıyla paha biçilmez mahiyettedir (VIII. Kitap). Zira diğer çağdaş kaynaklar bu hususta kısa ve yetersiz malûmat vermiş, söz konusu sefere katılan tek müellif olan başrahip Ekkehardus da esasında kişisel hatıralarını nakletmiş ve İstanbul'dan Doğu'ya deniz yoluyla gittiği için bu sırada Anadolu'daki hadiselere tanık olmamıştır.⁸

Günümüze ulaşan 13 yazması bulunan ve 12 kitaptan oluşan *Historia*, 1095-1120 dönemini konu almıştır. Eserin ilk altı kitabının 1100'lü yılların başında yazıldığı, geri kalan kısmının ise XII. yüzyılın ikinci çeyreğinde tamamlandığı belirtilir.⁹ Ayrıca yapıyla ilgili son kodeks, 1158 tarihli olduğundan te'lifin 1120-1158 yılları arasında gerçekleşmiş olduğ da ileri sürülür. *Historia*'nın ilk altı kitabı Birinci Haçlı Seferi'ne ayrılmış, ikinci yarısı ise (VII-XII. kitaplar) Kudüs Haçlı Krallığı'nın tesisinden itibaren ilk 20 yılını, iç ve dış siyasetini konu almıştır. Doğu'daki Latin devletlerinin erken dönemi hakkında mühim ayrıntıların yer bulduğu *Historia*'daki bu kayıtları karşılaştırabileceğimiz yegâne çağdaş Latin kaynağı Fulcherius Carnotensis'in 1127 yılına kadar olan gelişmeleri naklettiği eseridir. Fakat I. Baudouin de Boulogne'un yanında ordu vaizi olarak Urfa Kontluğu'nun kuruluş dönemine şahit olan, daha sonra Kudüs'te papaz olarak ona hizmet eden Fulcherius ilk elden bilgi nakledecek önemli bir konumda olduğ halde devlet meseleleriyle ilgili birçok hususta ketum davranmıştır. Bundan dolayı da Albertus'un *Historia'sı* bu noktada ancak Doğu kaynaklarıyla karşılaştırılabilmektedir.¹⁰

7 Andre A. Beaumont, "Albert of Aachen and the County of Edessa", *The Crusades and Other Historical Essays Presented to Dana C. Munro* içinde, ed. Louis J. Paetow, (New York: 1928), 101 vd., 137 vd.; Demirkent, *Urfa*, XXVIII vd.

8 Bu konuda bkz. Işın Demirkent, "1101 Yılı Haçlı Seferleri", *Prof. Dr. Fikret İşıltan'a 80. Doğum Yılı Armağanı* içinde, (İstanbul: 1995), 17-56.

9 Albertus, *Recueil des Historiens...*, trc. Edgington, xxv.

10 Demirkent, *Urfa*, xxviii vdd.; Ebru Altan, "Birinci Haçlı Seferi'nin Bir Görgü Tanığı: Fuchorius Carnotensis", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 37 (2002), 45-49.

2. Muhteva Analizi ve Müellifin Tutumu

Albertus'un Birinci Haçlı Seferi hakkındaki anlatımı Pierre l'Ermite ile başlar; adı geçen keşişin liderliğinde olup "*Halkın Seferi*" (1096) şeklinde adlandırılan girişim hakkında en kapsamlı bilgiyi sunar. Ancak müellifin Haçlı Seferi fikrinin ortaya çıkışında Papa II. Urbanus (1088-1099) yerine Pierre l'Ermite'i ön planda tutması dikkat çekicidir. Albertus'un, başka hiçbir Latin kaynağında yer almayan ifadesine göre, "*haç ziyareti için Kudüs'e giden Pierre l'Ermite orada dindaşlarının zulüm altında olduğunu görmüş, geri dönünce papayı durumdan haberdar etmiş ve onlara yardım için Doğu'ya askeri bir sefer fikrini gündeme getirmiştir*". Albertus'un eserinin merkezinde yer alan Haçlı lideri Godefroi de Bouillon, daha önce Papalık ile Alman İmparatoru IV. Heinrich (1056-1106) arasındaki çatışmada imparatora sadakatle hizmet ederek Almanya ve İtalya'daki muharebelerde yer almış, 1087 yılında kendisine Aşağı Lorraine Dükü unvanı verilmişti. Edgington tarafından da ifade edildiği üzere Albertus'un politik bir ön yargıyla eserinde Papa'yı ikinci planda bıraktığı düşünülebilir. Esasında müellif eserde genel olarak Papa ve onun Haçlı ordusundaki temsilcisi Piskopos Adhemar'a pek ilgi göstermemiş, ama İmparator IV. Heinrich'e sempatisini belli etmiştir (XI, 48).¹¹

Albertus, Pierre'den önce yola koyulan (Nisan 1096) ve Temmuz 1096'da İstanbul'a ulaşan Gautier Sans-Avoir (Meteliksiz Gautier) kumandasındaki birkaç bin kişilik Fransız grubunun Balkanlardan geçişi sırasında yaşanan olayları detaylıca naklettikten sonra Köln'den 20 Mayıs tarihinde hareket geçen Pierre'in kumandasındaki 20.000 kişilik düzensiz kitlenin Haçlı Seferi'ni başka hiçbir kaynakla mukayese edilmeyecek ölçüde kapsamlı ele almıştır. Bu orduda din adamları, keşişler, sıradan insanlardan başka zina yapanlar, katiller, hırsızlar gibi çok sayıda suçlunun da yer aldığını belirtmiş, bunları çoğu zaman gayri meşru ilişki içinde olmakla, ölçsüz derecede zevk ve eğlence peşinde koşmakla suçlamıştır (I, 2, 25).

Pierre'in adamlarından olup onun ardından yola koyulan Gottschalk liderliğindeki Almanlar ile Leisingen Kontu Emich'in idaresindeki bir diğer ordunun Macaristan'dan öteye geçemeyen başarısız Haçlı Seferi girişimlerini anlatırken ise bu grupların yola çıkmadan önce Rhineland bölgesindeki Yahudileri katletmesini diğer kaynaklara nazaran tafsilatlı anlatmış ve yaşanan bu katliamlara karşı sert bir tutum sergilemiştir. "*Nakletmesi bile korkunç*" diyerek hiçbir ayırım yapmadan küçük çocukların bile katledildiğini, bunun üzerine Yahudilerin kendi elleriyle ölmeyi tercih ederek birbirlerini öldürdüklerini kaydetmiştir. Bu katliamda büyük payı olan Leisingen Kontu Emich ve adamlarının Macaristan'dan geçerken çıkan hadiseler sırasında öldürülmesini Yahudilere yaptıkları acımasızlıktan dolayı ilahî bir ceza olarak görmüş ve onların zorla vaftiz edilmelerine karşı çıkarak "*hiç kimsenin kendi arzusu dışında ya da zorla Katolik inanca dahil olmasını Tanrı'nın istemediğini*" söylemiştir (I, 26-28).

Müteakip kitaplarda Birinci Haçlı Seferi'ne katılan asillerin İstanbul'a gelişi, burada İmparator I. Aleksios Komnenos (1081-1118) ile münasebetleri, İznik kuşatması, Kilikya'da Normanlar ile Franklar arasındaki çatışma, Anadolu'dan geçerken yaşanan sıkıntılar, Türklerle

¹¹ Edgington, "Albert of Aachen Reappraised", 59.

muharebeler, Baudouin de Boulogne'un Urfa Kontluğu'nun kuruluşuyla sonuçlanan faaliyetleri, Antakya muhasarası Kürboğa'nın idaresindeki Türk ordusunun şehir önündeki mağlubiyeti, Kudüs'ün kuşatılması ve işgali hakkında oldukça geniş bilgi aktaran Albertus'un eserinin odak noktasında Godefroi de Bouillon ile kardeşi I. Baudouin de Boulogne'un yer aldığı açıktır. Rhineland bölgesinde yaşayan müellifin bilgi kaynağı değişik zamanlarda Aachen yoluyla Rhineland ve Flanders'a dönen Haçlılardı. Bu sebeple Godefroi ve Baudouin'in ordusunda sefere katılmış olan muhtelif şahıslardan dinlediği bilgiler sayesinde Godefroi'nın İstanbul'a kadarki yolculuğunu ve sonrasında I. Baudouin'in Maraş'ta ana ordudan ayrılarak Urfa'ya yönelmesini başka hiçbir çağdaş müellifin anlatmadığı ölçüde tafsilatıyla nakletme imkânı bulmuştur.¹²

Böylece Birinci Haçlı Seferi'ni Lorraine perspektifinden nakleden müellif olayları daha ziyade Godefroi de Bouillon ve Urfa Kontluğu açısından ele almış, esas olarak Kudüs Haçlı Krallığı tarihine odaklanmıştır. Bununla beraber Albertus *Historia*'da efsanevi malûmata da yer vermiştir. Mesela, destansı bir klişe olsa da görgü tanığandan duyduğunu vurgulayarak Godefroi'nın miğferli kafaları kesip silahlı ve atlı bir Türk'ü dikey olarak kılıçla ikiye böldüğünü kaydetmiş; 1097 yazında fakir bir hacıyı ayıdan kurtarıırken ağır yaralandığını ve şövalyeleri tarafından kurtarıldığını anlatmıştır (III, 4).

Albertus, Godefroi'nın bu seferdeki rolünü ön plana çıkarmak için onu Galyalı bütün askerlerin kumandanı ve Haçlı ordusunun lideri güçlü bir dük olarak tanıtmıştır (III, 9). Ayrıca, ordudaki diğer Haçlı liderlerinin unvanlarını genellikle zikretmezken Godefroi'yı çoğunlukla "*dux Godefridus*" şeklinde kaydetmiştir. Onun cömertliğinden, dindarlığından ve savaşıllığından övgüyle bahsetmiş, ama Kudüs'ün zaptından sonra Raymond de St Gilles'in hükümdarlık teklifini kabul etmediğini, bunun üzerine Tanrı'nın arzusu olduğu için Godefroi'nın Kudüs'e hükümdar olduğunu ifade etmiştir (VI, 33).

Haçlı Seferi'nin önde gelen liderlerinden Toulouse Kontu Raymond de St. Gilles'den hoşlanmayan Albertus, onu genelde güvenilmez, bencil ve açgözlü bulur. Kudüs'ü geri almak için harekete geçen Vezir el-Efdal (ö. 1121) komutasındaki Fâtîmî ordusunun Askalan yakınında mağlup edilmesinden sonra (Ağustos 1100) Godefroi'nın bu şehri ve daha sonra Arsuf'u ele geçirme girişiminin başarısız olmasını Raymond de St. Gilles'in kıskançlığı ve riyâkârlığına bağlayıp her iki liderin savaşın eşliğinden döndüğünü anlatır (VI, 28, 50-51).

Antakya Haçlı Prinkepliği'nin kurucusu Norman lider Bohemund, hakkında da (*Gesta Francorum*'un aksine), yüceltici ifadeler kullanmayan Albertus, onu son derece akıllı ama açgözlü ve yalancı olarak niteler. Mesela, Bohemund'un imparatora vermiş olduğu söze rağmen Bizans kontrolündeki Lâzikiye'yi haksız yere kuşattığını, o sırada Pisa Piskoposu Daimbert'i Doğu'ya getirmiş olan İtalyan donanmasının desteğini sağlayabilmek için onlara "*şehir halkının gerçekte sapkın ve Hıristiyan düşmanı olduğunu söyleyerek kendi çıkarı uğruna Hıristiyanları aldattığını*" ifade eder. Ayrıca "*Norman lider ile Raymond arasındaki anlaşmazlıklardan bahsedip Bohemund'un onu da kandırdığını*" söyler (VI, 55-57).

12 Edgington, "Albert of Aachen Reappraised", 59.

3. *Historia*'da Doğu Hıristiyanları

Albertus, diğer Latinler gibi Bizanslılardan “*kadınısı*” (*efeminati*) (IV, 6; XII, 15) diye söz etmiş ama onların aksine keskin bir Bizans aleyhtarı tutum sergilememiştir. “*Son derece şanlı ve güçlü hükümdar*” (II, 16) diye tanımladığı İmparator Aleksios Komnenos hakkında pek de ön yargılı davranmamış, hatta Haçlılara karşı cömertliği ve misafirperverliğinden dolayı bazen ondan övgüyle bahsetmiştir. İstanbul önünde imparatorun istediği vasallık yemini yüzünden Godefroi'nın kuvvetleri ile Bizans askerleri arasındaki çatışmayı naklederken Haçlıların da şehre telafisi mümkün olmayan hasarlar verdiğini ifade etmiştir (II, 11-12, 16). İznik önündeki savaşta Türkleri mağlup eden Haçlılara çok cömert davranıp kıymetli hediyeler ve bolca erzak temin ettiğini belirtmiştir (II, 28). Aleksios'un, Antakya kuşatması sırasında açlıktan ve hastalıktan perişan duruma düşmüş olan Haçlılara yardım için büyük bir orduyla yola çıktığını, ama Anadolu'da (Akşehir) karşılaştığı, Antakya kuşatmasından kaçan Etienne de Blois tarafından bu teşebbüsten vazgeçirildiğini aktarmıştır. Açıkça imparatoru değil, ama onun Haçlı ordusundaki temsilcisi Tatikios'u korkaklıkla ve kötü niyetli olmakla suçlamış, yardım getirmek bahanesiyle Antakya önündeki ordugâhı terk ettiğini söylemiştir (IV, 40).¹³

Ayrıca 1101 Haçlı Seferleri sırasında Anadolu'da uğranılan mağlubiyetin Bizans'ın ihaneti yüzünden gerçekleştiğine dair söylentileri de aktarmış, fakat güvenilir kaynaklardan öğrendiğini vurgulayarak imparatorun bu konuda masum olduğunu, Haçlı liderlerini karşılaştıkları zorluklar hususunda uyardığını ifade etmiştir (VIII, 46). Albertus'un çalışmasını te'lif ederken güvenilir kaynaklardan malûmat edindiğini vurgulaması onun bilgileri teyit ettiğini veyahut tek bir kaynağa bağlı kalmadığını göstermesi açısından nazar-ı dikkati celbetmektedir.

Doğu'daki diğer Hıristiyanlar [Bizanslılar, Süryâniler ve Ermeniler] söz konusu olduğunda bir ayırım yapmamış hepsinden “*Hıristiyan kardeşler / yerli Hıristiyan kardeşler*” şeklinde bahsetmiştir (IV, 23; VII, 21). Kudüs kuşatması sırasında “*yerli Hıristiyan kardeşlerinin*” kendilerine çok yardımcı olduğunu, kuşatma aletleri yapmak için lazım olan keresteyi nereden bulacaklarını, ayrıca yaptıkları kuşatma aletleri Müslümanlar tarafından Rum Ateşi'yle yakılınca bu ateşin suyla değil ancak sirkeyle söndürülebileceğini onlardan öğrendiklerini kaydetmiştir (VI, 2. VI, 18).

4. *Historia*'da Müslümanlar

Çağdaş Latin kaynakları, tüm Müslümanları genelde “*Sarazen*” (*Sarracenus*)¹⁴ kavramıyla (bazen de *kâfir*, *purperest*, *barbar* diye) tanımlarken Albertus Müslümanlar için genel bir tabir kullanmak yerine Türkler ve “*Sarazenler*” şeklinde açık bir ayırım yaparak bazen “*kâfirler*”

13 Haçlı ordularının Anadolu'dan geçip Antakya önüne ulaşması ve burada Haçlı devletinin kurulması hakkında geniş bilgi için bkz. Ebru Altan, *Antakya Haçlı Prinkeşpliği Tarihi Tarihi, Kuruluş Devri (1098-1112)*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2018).

14 Arapça *Şarkî* kelimesinin çoğulu olan *Şarkîyyûn* (“Doğulular”) sözcüğüyle ilişkilendirilen “*Sarazen*”/“*Saracens*” kelimesi, İslâm öncesi dönemde sadece Arapları tanımlamak için kullanılan bir kavramdı. Haçlı Seferleri döneminde ise tüm Müslümanlar için kullanıldı, bkz. Alan V. Murray, “Saracens”, *The Crusades, An Encyclopedia*, c. IV, ed. Alan V. Murray, (Oxford: 2006), 1074-1077.

(*gentiles*) şeklinde bir genellemeye gitmiş, ama “*Sarazen*” tabirini daha ziyade Mısır ve Suriye’deki Müslümanlar için kullanmıştır. Hıristiyanlığı tek doğru iman kabul eden diğer Latinler gibi Müslümanlar hakkında yaygın şekilde “*kâfir*” ve “*dinsiz*” gibi sıfatları tercih eden ama genelde hakaret içeren kelimeler kullanmayan Albertus’un Kudüs kuşatmasıyla ilgili anlatımına başlarken (VI, 6) “...*zina edenlerin oğullarının (adulterini filii) saldırdığı ve meşru çocuklarından mahrum bıraktığı kutsal şehir...*” şeklindeki ifadesi ağır bir hakaret olarak dikkat çeker. Öte yandan diğer Latin kaynaklarının -kasten ya da bilgisizlikten dolayı- İslâm’dan ve Müslümanlardan “*batıl inanç*”, “*Muhammed adında bir idol*”, “*putperestlik kanunları*”¹⁵ gibi gerçek dışı ve yakışıksız ifadeleri göz önüne alındığında Albertus İslâm hakkında onlara göre daha ılımlı ve bilgili görünmektedir.

Antakya ve Maarratü’n-numân’da olduğu gibi Kudüs’ün 15 Temmuz 1099 tarihinde zaptından sonra Haçlılar tarafından burada yapılan katliamları da diğer Latin kaynaklarına uygun şekilde nakleden Albertus, sokaklarda kaçışan, sarnıca ve Mescid-i Aksâ’ya sığınan tüm Müslümanların Haçlılar tarafından acımasızca katledildiklerini, dökülen kanın ayak bileklerine kadar ulaştığını ve şehrin büyük sokaklarının cesetlerle dolduğunu yazmıştır. Süt bebeklerinin annelerinin elinden zorla alınıp duvara fırlatıldıklarını, Müslümanların hiçbirine acımadan ve ayırım yapılmadan kimisinin silahla kimisinin de başı taşla ezilerek öldürüldüklerini, bu sıradaki yürek burkan feryat ve yalvarışları en dramatik ve ürpertici şekilde tasvir etmiştir. Burada iki aşamalı bir katliamdan bahseden müellife göre işgal sırasında şehir halkının öldürülmesinden sonra Fâtımî ordusu şehre hücum ederse içeride zor durumda kalacaklarını düşünerek Kudüs’ün zaptından üç gün sonra da ellerindeki diğer esirleri katletmişlerdi (VI, 20-23, 30).

5. *Historia*’da Türkler

Albertus, “*kâfir*” olarak nitelediği Türklerin ana vatanlarını ve genel olarak Selçuklu hâkimiyetindeki toprakları Horasan olarak tanımlar, Anadolu’da da “*Romania*” diye söz eder (I, 17). Süleyman şeklinde zikrettiği Sultan I. Kılıç Arslan’ı (1092-1107) “*çok asil ama aynı zamanda kâfir bir adam*”, “*büyük, güçlü ve fevkalade gayretli bir kişi*” olarak takdim eder (I, 16; II, 22; IV, 6). Başka Müslüman liderlerden de beğeniyle söz ettiği olur. Mesela, Selçukluların Musul Emîri Kürboğa (ö. 1102) hakkında “*sert, gururlu ve muhteşem adam*” gibi sıfatlar kullanır (IV, 44); yine Musul Valisi Mevdûd’dan (ö. 1113) “*Türklerin çok yiğit bir fatihi, askerî meselelerde çok değerli ve enerjik*” diye bahseder (XII, 9,18).

Türklerin savaşçılıklarından ve okçuluktaki kabiliyetlerinden, kullandıkları silahlardan söz eden Albertus, Sultan I. Kılıç Arslan’ın İznik önünde Haçlılara karşı taarruzunu anlatırken şöyle yazmıştır: “...*Süleyman ve adamları savaş düzeninde deniz kıyısının kumu gibi yamaçlardan aşağı aktılar. Süleyman’ın askerleri çok güçlü ve savaş konusunda ihtiyatlı adamlardı; zırh yeleklerle, miğferlerle, altın kalkanlarla silahlanmışlardı. Öndekiler ellerinde inanılmaz*

15 Fulcherius Carnotensis, *Historia, Recueil des Historiens des Croisades, historiens occidentaux*, (Paris: 1866), III:357, 360.

güzellikte pek çok sancak taşıyorlardı. Savaşta çok mahir ve hızlı hareket eden atlara binen 10.000 kadar okçu İznik Vadisi'ne doğru ilk çıkışı yaptı; hepsinin elinde tamamen gerilmiş atışa hazır boynuzdan ve kemikten yapılmış yaylar vardı.” (II, 27).

6. Günlük Yaşantıya Dair

Albertus, sadece tarihi süreci, askerî olayları nakletmekle yetinmeyerek kendisine ilginç gelen çeşitli bilgilere de eserinde yer vermiş, bu sırada yaşanan tecrübeleri, gözlemleri ona aktarıldığı kadarıyla bütün yönleriyle anlatmaya çalışmıştır. Örneğin, farklı türde gemiler, sahile çıkıp topladıkları ganimeti paylaşan korsanlar (III, 14); Türkler tarafından posta güvercininin kullanımı (V, 9); Suriye’de şeker üretimi (V, 37); Haçlıların sancakları; Lübnan’da “*tarenta*” adlı zehirli yılanların ısırması sonucu uzuvları şişerek ölen Haçlılar ve yılan sokmasına karşı uyguladıkları tuhaf tedavi yöntemleri (V, 40); Kral I. Baudouin’in cesetinin mumyalanması ve cenaze töreni (XII, 28-29) gibi pek çok konuda detaylı bilgi nakletmiştir.

Seferde yer almadığı hâlde bu sıradaki günlük yaşantı hakkında çok canlı bir izlenim aktaran müellif, Haçlıların Anadolu’dan geçişi sırasında yaşanan sıkıntıları anlatırken susuzluk yüzünden çekilen korkunç ıstırapları, yol kenarında erken doğum yapan kadınları, ovanın ortasında bazıları ölmüş, bazıları da ölmek üzere olan terk edilmiş bebekleri, nehre ulaşınca fazla su içmekten yaşamlarını yitirenleri; Ağustos sıcaklığında bir günde sadece 500 kişinin susuzluktan öldüğünü, aynı şekilde atlarını kaybeden şövalyelerin öküzleri binek hayvanı olarak kullandığını, koyunların, keçilerin de yük hayvanı olarak hizmet ettiğini tasvir etmiştir (III, 1-2).¹⁶

Diğer çağdaş kayıtlarda yer alan Maarratü’n-numân’daki yamyamlık olayı Albertus’un eserinde de mevcuttur. Müellif, bu konuda sıra dışı ve ürkütücü bir hikaye diyerek şunları nakletmiştir: “...*Kitlık o derece arttı ki, bunu yapmak bir yana anlatması bile kötü. Hıristiyanlar yalnızca Türklerin veya Sarazenlerin cesetlerini değil yakaladıkları köpekleri de pişirip yiyorlardı. Ama neden hayret? Uzun süredir devam eden açlıktan daha keskin bir kılıç yoktur.”* (V, 29).

7. Haçlı Ordusunun Yapısına Dair

Haçlı ordusunun yapısı hakkında da kıymetli bilgiler nakleden Albertus, Hıristiyan savaş gücünden yaygın olarak “*milites Christi*” diye bahsederken ordudaki farklı sosyal sınıfları değişik kelimelerle ifade etmiştir. Müellif, genellikle ikilemeler şeklinde “*maiores et minores*” (III, 20); “*parvi et magni*”; “*nobiles et ignobiles*”, şeklinde alt ve üst olmak üzere iki ana

16 Türkler savaş taktiklerine uygun olarak Anadolu’da Haçlıların geçeceği bölgeyi boşaltmış, tüm su kaynaklarını kullanılmaz hâle getirmiş, tarlalardaki ürünleri yaktırmış ve büyük hayvan sürülerini bu güzergâh üzerinde otlatmışlardı. Bu yüzünden yaz sıcaklığında açlık ve susuzluktan dolayı Haçlıların büyük kayıplar verdiği Anonim *Gesta Francorum*’da da kayıtlıdır (nşr. ve trc. R. Hill, (Oxford: 1979), 23). Türklerin Haçlı ordularına karşı uyguladığı strateji ve savaş metotları hakkında geniş bilgi için bkz. Ebru Altan, “Anadolu’da Haçlılara Karşı Savaş”, *İstanbul Üniversitesi Tarih Dergisi*, 47 (2008), 75-104.

sınıftan bahsetmiştir. Asiller, seçkinler için “*primores*”; ordudaki çok sayıdaki kadın da dahil savaşçı olmayan sıradan insanlar için ise çoğunlukla “*vulgus*” (bazen de *plebs*) terimlerini kullanmıştır.¹⁷

Sefer sırasında en büyük zorluğu yoksulların çektiğini anlatmış, Antakya’da Kürboğa kumandasındaki Türk ordusu tarafından muhasara edildikleri sıradan insanların (*humile vulgus / modicum vulgus*) açlıktan ayakkabılarının altındaki deriyi yemek zorunda kaldığını (IV, 34); Kudüs kuşatması esnasında önde gelen kişiler için her zaman bolca şarap bulunduğunu, ama muhtaçlar (*egeni*) ve dilenciler (*mendici*) için içme suyunun bile güçlükle temin edildiğini söyleyerek dayanılmaz susuzluk yüzünden içmek zorunda kaldıkları pis suların içine karışmış sülükleri yuttukları için boğazı, midesi şişerek ölenlere temas etmiştir (VI, 6-7). Müellife göre; çekilen bütün bu sıkıntıların işlenen günahlardan dolayı olduğu düşünülerek Antakya kuşatması sırasında din adamlarıyla yapılan toplantıda “*Tanrı'nın öfkesini yatıştırmak için*” bazı kararlar alınmış hırsızlık, zina, alışverişte hile gibi suçlar yasaklanmış ve bu suçları işleyenler ağır cezalara çarptırılmıştır; kimisi zincire vurulup kırbaçlanmış, kimisi de tıraş edilmişti (III, 57).

Albertus ayrıca 1101 yılında Anadolu’da esir alınan binlerce Hıristiyan kadından (VIII, 31) bahsetmiş, Haçlı ordugahında esir alınan soylu kızların ölümden kurtulmak için Türklere kendilerini beğendirmek düşüncesiyle süslandıklarını anlatmıştır (II, 39); dahası bazı Haçlı kadınlarının esaretten kurtarıldıktan sonra -İznik önündeki savaşta esir düşmüş olan bir rahibe örneğinde olduğu gibi- tekrar Türklerin tarafına kaçtığını (II, 37); yine bir şövalyenin dul eşinin kendisini esir alan Türk ile evlendiğini aktarmıştır (V, 5).

8. Sonuç

Birinci Haçlı Seferi’nin en geniş tasvirini sunan Albertus’un *Historia'sı* görgü tanığı müelliflerin bazı olayları kendilerinden beklenenin aksine karanlıkta bıraktıkları durumlardaki boşlukları doldurmaktadır. Diğer çağdaş kaynaklardan bağımsız olan yazar, detaylar açısından bazı farklılıklar söz konusu olsa da çoğu mevzuda çağdaş Latin kaynaklarıyla paralel ama çok daha kapsamlı bilgiler aktarmıştır. Kendisinden mutlak bir tarafsızlık bekleyemsek de müellifin birçok rivayeti Doğulu kaynaklar tarafından da teyit edilir. Fakat yine de eser dikkatle incelenmelidir; coğrafi bilgi ve kronoloji bakımından da kimi zaman doğru malûmat sunmamaktadır. Yazar bazen olayları tekrarlamış, bazen de kronolojik sırayı göz ardı etmiş, bazı efsanevi kayıtlara da yer vermiştir.

Belirtmek isterim ki, sadece Albertus’un kayıtları söz konusu olduğunda değil, diğer Latin kaynakları için de anlatılanların ne ölçüde gerçeği yansıttığına dair şüpheler her zaman mevcuttur. Burada gerçeği efsaneden veya ön yargıdan ayırmak ve kaynağın sunduğu sağlam malûmatı tespit edebilmek tarihçinin maharetine kalmaktadır. Her şeye rağmen Birinci Haçlı Seferi ve Doğu’da Latin devletlerinin tesis edilmesi, özellikle Kudüs’ün ilk Haçlı hükümdarı Godefroi de Bouillon (1099-1100) ile halefi Kudüs Kralı I. Baudouin dönemi (1100-1118) için

17 Geniş bilgi için bkz. Conor Kostick, *The Social Structure of the First Crusade*, (Leiden: 2008), 85 vdd.

eşsiz bir eser olup başka hiçbir kaynakta bulunmayan pek çok benzersiz ve önemli malûmat içermektedir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

Kaynakça/References

- Albertus Aquensis. *Recueil des Historiens des Croisades, historiens occidentaux (RHC occ.)*. IV:265-713. Paris: 1879; nşr. ve trc. Susan B. Edgington. *Albert of Aachen. Historia Ierosolimitana, History of the Journey to Jerusalem*. Oxford: 2007.
- Altan, Ebru. *Antakya Haçlı Prinkeşliği Tarihi Tarihi, Kuruluş Devri (1098-1112)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2018.
- Altan, Ebru, "Latin Doğulu Tarih Yazarı Willermus Tyrensis'in (1130-1185) Historiası ve Zeyilleri". *Şarkiyat Mecmuası*. 27 (2015/2): 85-94.
- Altan, Ebru. "Anadolu'da Haçlılara Karşı Savaş". *İstanbul Üniversitesi Tarih Dergisi*. 47 (2008): 75-104.
- Altan, Ebru. "Birinci Haçlı Seferi'nin Bir Görgü Tanığı: Fucherus Carnotensis". *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*. 37 (2002): 45-49.
- Anonim. *Gesta Francorum*. nşr. ve trc. R. Hill. Oxford: 1979.
- Beaumont, Andre A. "Albert of Aachen and the County of Edessa". *The Crusades and Other Historical Essays Presented to Dana C. Munro*. ed. Louis J. Paetow. içinde 101-138. New York: 1928.
- Cahen, Claude. *La Syrie du Nord*. Paris: 1940.
- Demirkent, Işın. *Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi (1098-1118)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1990.
- Demirkent, Işın. "1101 Yılı Haçlı Seferleri". *Prof. Dr. Fikret Işıltan'a 80. Doğum Yılı Armağanı*. içinde 17-56. İstanbul: 1995.
- Edbury, P.W ve J. G. Rowe. *William of Tyre, Historian of Latin East*. Cambridge: Cambridge University Press, 1988.
- Edgington, Susan B. "Albert of Aachen and the Chansons de Geste". *The Crusades and Their Sources: Essays Presented to Bernard Hamilton*. ed. John France ve William G. Zajac. içinde 23-37. Aldershot: 1998.
- Edgington, Susan B. "Albert of Aachen Reappraised". *From Clermont to Jerusalem*. ed. A. Murray. içinde 55-67. Brepols: 1998.
- Fulcherius Carnotensis. *Historia, Recueil des Historiens des Croisades, historiens occidentaux (RHC occ.)*. III:311-485. Paris: 1866.
- Kostick, Conor. *The Social Structure of the First Crusade*. Leiden: 2008.
- Kugler, Bernard. *Albert von Aachen*. Stuttgart: 1885.
- Murray, Alan V. "Saracens". *The Crusades, An Encyclopedia*. IV: 1074-1077. ed. Alan V. Murray. Oxford: 2006.
- Sybel, Heinrich von. *Geschichte des Ersten Kreuzzugs*. Düsseldorf: 1841; trc. Lady Duff Gordon. *The History and Literature of the Crusades*. London: 1881.

